

הרב אמיתי שחור

החינוך לבחירה מול בריחה חינוכית

מבוא

מיהו האדם? "עיר פרא כי יולדי", "יצר לב האדם רע מנעוריו", או אולי "נשמה שנתת בי טהורה היא"? אין ספק שכך וכך הוא האדם. מורכב מגוף ונפש, מחד נקרא האדם על שם גדלותו, שבכחו להידמות לבוראו "אדמה לעליון". ומאידך נקרא אדם מחמת פחיתותו, שנברא מהאדמה.

ההתלבטות הגדולה היא כיצד על האדם לראות את עצמו כאדם קטן, שבנקל עלול לאבד את גדלותו ולהימשך אחר יצרו. או כאדם מרומם שביכולתו להתמודד מול יצרו, לנצחו, ולהתרומם מעלה מעלה.

לשאלה זו השלכות מעשיות יום יומיות. האם על האדם לעסוק בהתגוננות מהיצר, ולברוח מכל התמודדות על מנת שלא יפול בחטא או שמה עליו להתרכז בקידוש חייו המעשיים, ולחזק את אישיותו על דמותו הרוחנית על ידי התגברות על הנסיונות שאורבים לו על כל צעד ושעל.

ואם למקד את הדברים לנקודת מבטו של מחנך האם לחשוף את החניך לכל הסובב אותו ולהדריכו לבחור בטוב, או שמה עלי לגונן על נשמתו הטהורה, ולהרחיקו מכל דבר הטומן בחובו סכנה של השפעה רעה?

בהשתלמות למורים ורבנים במסגרת מכובדת, עסקו באחד המושבים בנושא האינטרנט, סופק ידע טכני רב בנושא היכן גולשים ילדינו, והמסר שהועבר של ידי המנחה ואישי חינוך שהוזמנו שיש לתת אמון לנוער, ולאפשר לו את הגישה החופשית אל אינטרנט, תוך כדי הדרכתו לבחור בטוב ולהימנע מהמזיק ומהמסוכן.

איש חינוך יודע ספר שהוזמן לסכם ולחתום את הדיון, העביר שיעור מאלף על ה"חינוך לבחירה". שיעורו היה מבוסס על פסוקי התורה, מדרשים שונים, הרמב"ם, רבנו נחמן מברסלב, הרב דסלר, שיעורי דעת למהרי"ל בלוך ועוד, והמסר העולה מכל הני"ל שיש לחנך לבחירה על מנת שהאדם יגיע למדרגת מלכות, ועל ידה, בכל חייו, בכל מקום שיהיה, ובכל נסיון שיעמוד בדרכו הוא ידע לבחור בטוב.

לדבריו, המסקנה המעשית מכל גדולי ישראל הני"ל, שיש לאפשר לכל נער

יהודי גישה חופשית לאינטרנט, על אף היצר האורב לפתחו בצורה כה זמינה וקלה.

תהיתי בליבי, האמנם משוכנע אותו איש חינוך יודע ספר, שהרב דסלר והרב בלוך, הרמב"ם ורבינו נחמן היו מתחברים אל האינטרנט, ואף מאפשרים לילדיהם המתבגרים, להתחבר אף הם?

במאמרי זה, ברצוני להסכים ש"החינוך לבחירה" הוא היעד החשוב ביותר בחינוך ילדינו, כמו שהובא מגדולי ישראל. אלא שהריני מתנגד בחריפות למסקנה המעשית של העמדת נסיון שקשה לעמוד בו בפני המתחנך. היכוח החינוכי שאני עוסק בו הוא עתיק יומין, אלא שבכל דור ודור הוא לובש צורה ופושט צורה בהתאם לתמורות ולחששות המאפיינות את אותו דור. בפרק האחרון בכוונתי להתמקד בהתייחסויות השונות לשאלת הפתיחות וההיסגרות הנוגעת לאופי חיינו בתוך עולם שממאפייניו הבולטים הם ההתפתחות המדעית והטכנולוגית, ומתירנות חסרת רסן.

החינוך לבחירה מול בריחה חינוכית

האם לחשוף את החניך לכל הסובב אותו ולהדריכו לבחור בטוב, או שמא עלי לגונן על נשמתו הטהורה, ולהרחיקו מכל דבר הטומן בחובו סכנה של השפעה רעה?

יהודי המקפיד להתפלל על פי נוסח ה"ל, מתחנך לבוראו בראשיתו של כל יום: "אל תביאנו לא לידי נסיון ולא לידי בזיון" מדוע לא די לבקש על הבזיון? אדרבה הקב"ה תעמידני בפני נסיון, ובכך אתחנך לבחירה, ואגיע למדרגת מלכות! לאור תפילה זו תמוה כיצד אדם שמתחנך לבוראו שלא יביאהו לידי נסיון, והוא עצמו יכניס את עצמו לידי נסיון. ובגמ' סנהדרין דף קז ע"ב:

אמר רב יהודה אמר רב: לעולם אל יביא אדם עצמו לידי נסיון, שהרי דוד מלך ישראל הביא עצמו לידי נסיון ונכשל. אמר לפניו: רבונו של עולם, מפני מה אומרים, אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב ואין אומרים אלהי דוד? - אמר: אינהו מינסו לי, ואת לא מינסית לי, אמר לפניו: רבונו של עולם, בחנני ונסני. שנאמר (תהלים כ"ו) בחנני ה' ונסני וגו'. אמר: מינסנא לך, ועבידנא מילתא בהדך, דלדידהו לא הודעתיהו ואילו אנא קא מודענא לך, דמנסנא לך בדבר ערוה. מיד (שמואל ב' י"א) ויהי לעת הערב ויקם דוד מעל משכבו וגו' אמר רב יהודה: שהפך משכבו של לילה למשכבו של

יום, ונתעלמה ממנו הלכה: אבר קטן יש באדם, משביעו - רעב, ומרעיבו - שבע וכו'.

עשר פעמים בשי"ס מוזכרת ההדרכה המפורסמת "לך לך אמרי נזירא סחור סחור לכרמא לא תקרב"¹ ההדרכה לנזיר היא להתרחק מהכרם, ולא לחנך את עצמו לבחירה על ידי שיסתובב בכרם ואף על פי כן לא יאכל ענבים. ושמעתי בשם הרב שייך זצ"ל שהדרכה זו אינה עצה הטובה אלא פסיקה הלכתית, כיוון שלחלק מהמקורות שההדרכה הזאת נזכרת יש השלכה מעשית הלכתית שנפסקת להלכה.

הרב שייך הוסיף לדבריו הארה מוסרית: כמה יצר הרע יש לנזיר לאכול ענבים? ובכל אופן עליו להתרחק מהכרם. על אחת כמה וכמה שצריך להתרחק מאד מענייני עריות כפי ששנינו שנפשו של אדם מחמדתן. בירושלמי בכתובות (פרק א' הלכה א') "תני אפילו חסיד שבחסידי און ממנים אותו אפוטרופוס על העריות". ובמסכת ברכות (כט, ע"א) שנינו: "אל תאמין בעצמך עד יום מותך, שהרי יוחנן כהן גדול שימש בכהונה גדולה שמונים שנה ולבסוף נעשה צדוקי". ובסנהדרין כא, ע"ב אומר ר' יצחק:

"שתי מקראות נתגלו טעמן נכשל בהן גדול העולם. כתיב (דברים י"ז) לא ירבה לו נשים, אמר שלמה: אני ארבה ולא אסור, וכתיב (מלכים א' י"א) ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו. וכתיב (דברים י"ז) לא ירבה לו סוסים, ואמר שלמה: אני ארבה ולא אשיב וכתיב (מלכים א' י"א, ז) ותצא מרכבה ממצרים בשש וגו'".

ואם דברים אמורים בחסיד שבחסידיים, ביוחנן כהן גדול ובשלמה המלך, כל שכן שהדברים אמורים לגבינו.

בגמ' קידושין דף פא ע"א אמר אבין: "סקבא דשתא - ריגלא". ומבאר רש"י: "ריעוע של ימות השנה לימוד ולעצירה - ימות הרגל, שיש קבולת אנשים ונשים לשמוע דרשה ונותנים ונושאים זה עם זה". הרי שאף כאשר המגמה היא חיובית ללמוד תורה, עדיין יש לאדם לחשוש שמא יסיתהו יצרו.

בכמה מקומות מספרת הגמ' על תנאים ואמוראים שחששו שלא יעמדו בנסיון.

בגמ' מסכת בבא בתרא דף נו ע"ב מבואר שהיכול להתרחק מן העבירה נקרא רשע אף על פי שהוא בוחר בטוב!

יועזם עיניו מראות ברע - א"ר חייא בר אבא: זה שאין מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה. היכי דמי? אי דאיכא דרכא

1. שבת י"ג, א.

אחריתא, רשע הוא! אי דליכא דרכא אחריתא, אנוס הוא! לעולם
דליכא דרכא אחריתא, ואפ"ה מיבעי ליה למינס נפשיה".

וברשב"ם שם:

"רשע הוא - ואף על פי שעולם עיניו, שלא היה לו לקרצ אלא להרחיק
מן העצירה דקיימא לן חולין (דף מד): הרחק מן הכיעור".
בגמ' במסכת ברכות דף לב, ע"ב מלמדים חז"ל זכות על ישראל שחטאו
בעגל:

"ודי זהב, מאי ודי זהב? אמרי דבי רבי ינאי, כך אמר משה לפני
הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, בשביל כסף וזהב שהשפעת
להם לישראל עד שאמרו די - הוא גרם שעשו את העגל.
אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: משל, לאדם אחד שהיה לו
בן, הרחיצו וסכו, והאכילו והשקחו, ותלה לו כיס על צוארו, והושיבו
על פתח של זונות, מה יעשה אותו הבן שלא יחטא? אמר רב אחא
בריה דרב הונא אמר רב ששת: היינו דאמרי אינשי מלי כריסיה זני
בישי".

המשל כדרך של משלים דומה לנמשל, וכשם שברור שהקב"ה נתן לבניי את
הכסף לתועלת, ולא לעבודה זרה, אף במשל ודאי שלא היתה כוונת האב שיחטא
הבן, אלא שהאב "חינך את הבן לבחירה".

השקפה זו מצאנו גם אצל הראשונים והאחרונים:

כתב רבינו יונה בפירושו למשלי על הפסוק חָכֵם יָרָא וְסָר מִרְעַ וְכָסִיל מִתְעַבֵּר
וּבֹטֵחַ (משלי פרק י"ד טז).

"החכם אף על פי שהוא סר מרע בכל יכולתו וחפצו הוא ירא פן יתעה
במעשה ויקצר בחובתו, וסוף הפסוק יורה עליו כי זה פירושו. וכסיל מתעבר
ובוטח. הכסיל אע"פ שאיננו סר מרע רק מתקרב אל הרע, הוא בוטח שלא יקרנו
עוון, וכי דרכו זכה".

בעל ספר "החינוך" כותב בפרשת בא מצוה טז:

"ואפילו אם יהיה אדם צדיק גמור ולבבו ישר ותמים, חפץ בתורה ובמצות,
אם אולי יעסק תמיד בדברים של דופי, כאילו תאמר דרך משל שהכריחו המלך
ומינהו באומנות רעה, באמת אם כל עסקו תמיד כל היום באותו אומנות, ישוב
לזמן מן הזמנים מצדקת לבו להיות רשע גמור, כי ידוע הדבר ואמת שכל אדם
נפעל כפי פעולותיו, כמו שאמרנו.

לכן אתה, ראה גם ראה מה מלאכתך ועסקיך כי אחריהם תמשך ואתה לא
תמשכם. ואל יבטיחך יצרך לומר, אחרי היות לבי שלם ותמים באמונת אלהים,
מה הפסד יש כי אתענג לפעמים בתענוגי אנשים לשבת בשוקים וברחובות,
להתלוצץ עם הלצים ולדבר צחות, וכיוצא באלו הדברים שאין מביאין עליהם

אשמות וחטאות, הלא גם לי לבב כמוהם, קטני עבה ממתניהם, ומדוע ימשכוני הם אחריהם. אל בני, השמר מפניהם פן תלכד ברשתם, רבים שתו מתוך כך כוס תרעלתם, ואתה את נפשך תציל".

ה"משך חכמה" דורש את הפסוקים בהאזינו (דברים פרק כט):

פֶּן יֵשׁ בְּכֶם שֵׁרֵשׁ פְּרָה רֹאשׁ וְלַעֲנָה: וְהָיָה בְּשִׁמְעוֹ אֶת דְּבַרֵי הָאֱלֹהִים הַזֹּאת וְהִתְבָּרַךְ בְּלִבּוֹ לֵאמֹר שְׁלוֹם יְהִיָּה לִי כִּי בְּשִׁרְרוֹת לִבִּי אֶלְדָּךְ לְמַעַן סְפוֹת הַרְוָה אֶת הַצְּמָאָה:

"והנה יש אנשים אשר אומרים: מה זה דרך התקרבות לאלוקים, האם זה פלא כי יעצום עיניו ויגדור התאוה, וירבה בלימוד ויתמיד בתפילה ובתשבחות ויהיה דבוק על ידי זה לה? אלא יתערב ברחובות ובשווקים, ויטייח עם נשים האסורות וילך בשרירות לבו, ובכל זאת יוסיף אומץ ביראת ד' האחוזה עמוק בליבו כגחלת בשלהבת, אז יעלה עד אין מספר. לזה אמר הכתוב פֶּן יֵשׁ בְּכֶם כּוֹי לֵאמֹר שְׁלוֹם יְהִיָּה לִי (פירוש, אימתי אשיג רום המעלה ותכלית שלמות הישראלי) כִּי בְּשִׁרְרוֹת לִבִּי אֶלְדָּךְ לְחַמֵּם הַתְּאוּוּה וְלִהְגִּדִיל הַמַּדּוּרָה. ואז יהיה התועלויות לְמַעַן סְפוֹת הַרְוָה אֶת הַצְּמָאָה, וכוי לא יאָבֶה יְדָדָךְ סֶלֶחַ לוֹ !!!"

וכתב ר' חיים שמולביץ ב"שיחות מוסר" (תשל"א שיחה ו').

"ונראה שזהו היסוד הגדול בעבודת האדם, שעיקר עבודתו הוא לברוח ממקום הסכנה ולהתרחק מן הנסיון ככל היותר, ולא שיעמוד במקום הנסיון להילחם עם היצר פנים אל פנים, ודבר זה קשה הוא על האדם יותר מכל, ואף אם יניח היצר לאדם לעתים שלא לחטא לפי שעה, אין הוא מניח לו להתרחק ממנו לגמרי, כדי שיהיה לכל הפחות קרוב לחטא וקרוב לסכנה. וכן מצינו בגמ' עבודה זרה דף יז, ע"א:

"ר' חנינא ור' יונתן הוו קאזלי באורחא, מטו להנהו תרי שבילי, חד פצי אפיתחא דעבודת כוכבים, וחד פצי אפיתחא דבי זונות. אמר ליה חד לחבריה: ניזיל אפיתחא דעבודת כוכבים דנכיס יצריה, אייל אידך: ניזיל אפיתחא דבי זונות ונכפייה ליצרין, ונקבל אגרא. כי מטו התם חזינהו [לזונות], איתכנעו מקמייהו. אייל: מנא לך הא?"

אייל: (משלי ב) "מזימה תשמור עליך תבונה תנצרכה".

וברש"י שם: "איכנעו זונות מקמייהו - נכנסו מפניהם לקובתן.

מנא לך הא - דסמכת אנפשך למיתי הכא ולא מיסתפית מיצר הרע. תשמור עליך תורה - דסיפיה דקרא תבונה תנצרכה מזימה תשמור עליך מכל דבר רע והרהור חטא ואנו הולכין הלוך ודבר בדברי תורה".

(חרי לנו שרק משום שהיו שנים ודברו בדברי תורה, לא חששו מיצר הרע, אלמא שבדרך כלל על האדם להתרחק מן החטא, ועוד שבאותו המעשה היו שתי אפשרויות גרועות, זימה מול מינות, שם היתה ההעדפה לעבור דרך מקום

שבו יש נסיון של זימה (ובתנאים שהוזכרו), אך כאשר ההתרחקות מזימה אינה מעמידה סכנה רוחנית ודאי שעלינו להתרחק מהנסיון). ומסיים ר' חיים שמולביץ:

"אמנם הקב"ה נסה את האבות, אך יש הבדל בין אם הקב"ה מנסה את האדם, לבין הנסיון שאדם בעצמו מביא עליו, ולא עוד אלא בשעה שהקב"ה מנסה את האדם, נותן לו יחד עם זאת את הכח לעמוד בנסיון, מה שאין כן כשאדם מבקש לעצמו נסיון הריהו צריך לעמוד בו בכחות עצמו".

שמעתי בשם הרב יחזקאל סרנא ראש ישיבת חברון: בפרשת יפת תואר, התורה מחפשת דרך להתיר לאדם ללכת אחר יצרו. והדבר תמוה שהרי בכל מקום הנחיית התורה לאדם היא להתגבר על יצרו! אלא שבכל מקום אחר יש באפשרות האדם לברוח מהתמודדות עם הנסיון, ועל כן יכולה התורה להדריכו להתגבר. רק במלחמה אין את האפשרות לברוח מהתמודדות עם היצר, מחמת האיסור לגרום מורד לב לאחיו הנלחמים, כיוון שכך לא נותרה לתורה ברירה אלא למצוא דרך להתיר את ההליכה אחר היצר. אם כנים הדברים עולה שההדרכה הכללית של התורה בהתמודדות עם יצרו היא לברוח מהתמודדות.

הבחירה לברוח

סיכון רב יש בפתיחות, וסיכון רב עוד יותר בהתעלמות מהסכנה שבה. האדם אינו גיבור גדול ואינו יכול לסמוך על עצמו עד יום מותו, על כן נדרש הוא לברוח מהתמודדות עם יצרו בכל יכולתו. לדעתי אין סתירה בין "חינוך לבחירה" לבין בריחה מהתמודדות עם יצרו, האפשרות לברוח כאשר הדבר אפשרי היא לא פחות צד של בחירה מאשר התמודדות, והחינוך לבחירה כולל גם אותה.